

НЕГАТИВНІ ЕТНОНОМІНАЦІЇ ЯК МАРКЕРИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ ТА ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОУКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

В статті розглядається феномен «мова ворожнечі» в американському варіанті англійської мови та негативні етнономінації (прізвиська, етнофолізми) як її маркери. Вивчаються причини появи негативних етнономінацій у мові, методи їх формування та найбільш поширені їх моделі. Аналізуються також шляхи передачі значення негативних етнономінацій українською мовою.

Ключові слова: мова ворожнечі, дихотомія, ксенофобія, негативні етнономінації, переклад

Прус С. І. Негативные этнонимации как маркеры языка вражды и особенности англо-украинского перевода. В статье рассматривается феномен «язык вражды» в американском варианте английского языка и негативные этнонимации (прозвища, этнофоллизмы) как ее маркеры. Изучаются причины появления негативных этнонимаций в языке, методы их формирования и их модели. Анализируются также пути передачи значения негативных этнонимаций на украинский язык.

Ключевые слова: язык вражды, дихотомия, ксенофобия, негативные этнонимации, перевод.

Prus S. I. Ethnic Slurs as Hate Speech Markers and Peculiarities of their Translation into Ukrainian Language. The article focuses on the study of “hate speech” phenomenon in present American English, and also presents certain approaches to their translation into Ukrainian. “Hate speech” is generally defined as speech designed to foster prejudice against a specific individual or group and to discriminate against another person because of race, sex, religion, sexual orientation, national or ethnic origin, etc. The article deals with discriminatory or insulting labels (ethnic slurs, labels, ethnophobisms) that are identified by the scholars as the markers of “hate speech”. The research shows extralingual causes of ethnic slurs’ emergence in languages: “we-they” dichotomy as the oldest opposition of human conscience, and stereotyping. These two factors form xenophobic tendencies and collective ethnic worldview where “aliens” are ascribed with negative qualities. It leads to the formation of negative labels (slurs) which have rather frequent usage in oral communication and written speech (fiction and media).

The analysis of ethnic slurs’ formation was also undertaken. It showed that the most productive models are obtained by: a) affixation: cracker, limey; shortening: Jap (Japanese), Brit (British); blending: Cinxican (Chinese+Mexican), Mexicoon (Mexican + Black); borrowings: pinco, shmeisser; b) word-building: “noun + noun” model (Christ killer, rug pilot); “adjective + noun” model (yellow-belly, kosher cutie); “adjective + noun + noun” model (salt water nigger, Red sea pedestrian); c) metaphor and metonymy: (peckerwood, banana, pie face, bagel-dog).

The article also deals with methods of transferring ethnic slurs’ meaning from English into Ukrainian language. This process is rather complicated due to different reasons. Firstly, most of ethnic slurs are lacunary in our language because of the difference of ethnic composition of Ukraine and the USA. Secondly, these words are not always represented in the dictionaries, thus they require not only certain background knowledge but good intuition as well. All these factors prove the necessity of careful approach to choosing this or that translation strategy. We suggest that it should be the one used for translation of sub-standard vocabulary.

Key words: hate speech, ethnic slur, xenophobia, multicultural society, translation.

Посилення міжетнічних конфліктів в світі в ХХ-ХХІ ст. зумовило зростання інтересу науковців (соціологів, етнологів, психологів, лінгвістів) до феномену «мови ворожнечі». В останні десятиліття він почав широко досліджуватись в зарубіжній (Lewis I., Herbert С., Walker S., Дубровський Д., Грищенко А. И., Байбурін А. К., Березович Е. Л.), і у вітчизняній науці (Голубовська І. О., Горшков І., Додонов Р. О., Кузнєцова Т. В.) як в соціолінгвістичному, так і власне лінгвістичному аспектах. Сам термін з’явився відносно недавно – це пом’якшений переклад-калька англомовного терміну “hate speech” (мова ненависті).

Актуальність теми дослідження виражається в тому, що дана проблема є досить новою в перекладознавстві, особливо в українських наукових розвідках. Про її новизну говорить навіть той акт, що в Україні ще дуже мало досліджень у цій сфері, і тлумачення зазначеного терміну ще не включене в останнє видання «Великого тлумачного словника сучасної української мови».

Об’єктом даного дослідження виступають такі маркери мови ворожнечі, як негативно забарвлені етнономінації (етнічні прізвиська) на позначення представників «чужих» спільнот, які проживають на території США. Оскільки на мультикультурному просторі цієї країни ця тенденція особливо помітна, американський варіант англійської мови виявився

найбільш цікавим в руслі проблеми, що досліджується. **Предметом** дослідження виступають способи передачі значення негативних етнономінацій українською мовою.

Матеріалом для дослідження слугували статті американської преси, тексти художніх творів сучасних американських авторів та вилучені з них і відповідних лексикографічних джерел близько 100 негативно забарвлених етнономінацій, що підлягали аналізу й перекладу.

Слід зазначити, що в світі ведеться велика робота щодо подолання негативних наслідків расизму і дискримінації, зокрема, розпалювання ненависті та расових упереджень. Існує низка міжнародних правових документів, які визначають критерії розпізнавання мови ненависті. Однак на сьогоднішній день ще немає усталеної дефініції явища «мова ворожнечі». В самому загальному смислі це слова і вирази, які підсвідомо чи явно програмують людину на агресію, в тому числі й на агресію по відношенню до людей іншої національності та віросповідання, тобто будь-яке самовираження з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. Оскільки в даному дослідженні не ставилося за мету надати визначення даному поняттю, надалі ми будемо користуватися найбільш загальним її описом як висловлення, що підбурюють та програмують людину на агресивне відношення до людей іншої національності.

Розглянемо наразі деякі загальні підходи до класифікації мови ворожнечі. Так, вона може бути прямою, коли відкрито називає об'єкт ненависті та непрямую, коли підносить одну групу над рештою людства, або виражає нерівність між групами людей під виглядом історичної чи культурологічної інформації. Відповідно свого характеру мова ворожнечі може бути публічною та приватною. З умовною долею відносності можна виділити також види «мови ворожнечі» за ступенем їх жорсткості (навіть можна сказати – суспільної небезпечності): від відвертих закликів до насилля та дискримінації до обмовлень та незначних порушень політкоректності.

Відомо, що в науковій літературі на позначення людей за національною чи державною ознакою існує цілий ряд термінів, таких як етноніми (офіційні позначення етнічних спільнот), катойконіми (позначення людей за місцем проживання, за населеним пунктом), хороніми (використовуються на позначення назв країн). Крім них також існують неофіційні, додаткові позначення етносів, в яких виражені негативні оцінки по відношенню до інших етнічних груп. В руслі проблеми, що досліджується, нас цікавлять не нейтральні, а емоційно забарвлені лексичні одиниці, а точніше, етнічні номінації з негативною конотацією, адже саме вони і є маркерами мови ворожнечі, причому ступінь пейоративної забарвленості для нас не має суттєвого значення. В західній традиції такі номінації іменують по-різному: етнофолізм (ethnophaulism), етнічне прізвисько (ethnic slur), в російській етнолінгвістиці – національно-расові приниження/пейоративи, етнічні інвективи т. і. В статті будемо називати їх негативно забарвлені етнономінації (НЗЕ) [Грищенко, Николина 2006, с.175-187].

Причини появи НЗЕ у мові поділяються на екстралінгвальні та власне лінгвальні. Розглянемо спочатку екстралінгвальні фактори. Одним з головних екстралінгвальних чинників появи НЗЕ в мові виступає базова фундаментальна опозиція людської свідомості «свій – чужий». Дана опозиція існує в основі етнічної самосвідомості і формує колективне, масове, народне світовідчуття, причому «чуже» марковане як правило негативно. Іншими словами, культурна константа «свій-чужий» є диференціюючою та інтегруючою ознакою етносу.

Наступним фактором функціонування одиниць мови ворожнечі виступає стереотип або етностереотип. У науковій літературі можна зустріти різні терміни – національні стереотипи, етнічні забобони, етнічні уявлення, етнічні упередження національні образи та інші, що виражають одне й те саме явище. За визначенням дослідника Ван Дейка – це «негативні установки, що панують у суспільстві щодо етнічних меншин у цілому, або окремих їх представників» [Дейк 1979, с. 21]. Стереотипи, в яких відображені етнічні та національні

забобони можуть бути виражені в мові також у вигляді об'єкта нашого дослідження – негативно забарвлених етнономінацій.

Для виявлення семантичних особливостей цих одиниць в англійській мові і подальшого вибору способу передачі їх значення українською доцільно розглянути особливості їх утворення. Характерним способом формування НЗЕ є механізм афіксації, причому найбільш розповсюдженим є негативно забарвлені етнономінації, утворені за допомогою суфіксального способу (*cracker, limey, pocho*); усічення або скорочення (*Jap (Japanese), SBH (Straight Black Hair)*). Зустрічаються також телескопія: *Cinxican (Chinese+Mexican), Mexicoon (Mexican+Black)*, запозичення (*pinco, shmeisser*). Один із поширених способів є також словоскладання за моделями: «іменник + іменник» (*Christ killer, rug pilot*); «прикметник + іменник» (*yellow-belly, kosher cutie*); «прикметник + іменник + іменник»: (*salt water nigger, Red sea pedestrian*). Механізмами формування НЗЕ у мові є також метафора (*peckerwood, banana, kiwi ice nigger*) та метонімія (*pie face, bagel-dog*).

НЗЕ зазвичай представляють серйозні проблеми для перекладача з декількох причин. По-перше, більшість з цих номінацій є лакунарними для української культури і мови в силу різниці етнічного складу населення України та США. Відсутність представників переважної більшості етнічних груп, які проживають на території Америки в нашій країні, до певної міри унеможливають переклад відповідних НЗЕ; у всякому разі роблять цей процес ускладненим.

По-друге, більшість НЗЕ можуть бути не зафіксованими у словниках. В цьому випадку перекладачеві залишається покладатися на свої фонові знання, перекладацьку інтуїцію чи контекст. Саме тому в багатьох випадках ці стилістично знижені найменування або опускаються, або в гіршому випадку, допускаються перекладацькі неточності чи явні помилки. Так, розглянемо приклади двох невдалих російських перекладів з роману сучасного американського письменника А. Хейлі «Колеса»:

– *He wasn't going to tell this **Uncle Tom** about last night* [Haily 1987 p.134]

– *Он не намерен рассказывать этому Дяде Тому насчет прошлой ночи* [Хейлі 1987, с.127]

– *I didn't ask him to pick cotton, or ride **Jim Crow**, or shine shoes* [Haily 1987, p.27]

– *Я не говорил, чтобы он отправлялся собирать хлопок или чистит ботинки* [Хейлі 1987, с. 30]

Як бачимо, в першому реченні перекладач зробив помилку, коли замість передачі значення *Uncle Tom* на позначення афроамериканців переклав вираз як *Дядько Том* без пояснення, чому слово *дядько* пишеться з великої літери. В результаті у читача не складається відповідного розуміння ситуації, описаної в романі. Слід зазначити, що номінація *Uncle Tom* – приклад негативно найменування афроамериканця всередині своєї етнічної групи, коли самі чорношкірі дають це презирливе прізвисько покірливому та смиренному негру, який змирився зі своїм статусом прислужника білої людини (походить від імені героя відомої книги «Хатина Дядька Тома» американської письменниці Г. Бічер-Стоу).

В другому реченні перекладач взагалі опустив негативну номінацію *Jim Crow*, яка посиляє читача до горезвісних законів про сегрегацію. Щодо перекладу “*to shine shoes*” як «чистити черевики», то в цьому випадку слід теж констатувати перекладацьку втрату – надане лише денотативне значення одиниці і втрачене конотативне (зневажливо-пейоративне прізвисько на позначення афро-американців *shoeshine* або *shine*). Воно вмотивоване назвою професії (чистильщиків взуття), широко поширеною серед негрів в 19 ст.

І нарешті, складність перекладу НЗЕ зумовлена їх належністю до стилістично зниженої лексики, що потребує від перекладача передавати не тільки значеннєві відтінки одиниць оригіналу, але й конотативну експресивно-стилістичну забарвленість слова. При перекладі таких одиниць українською мовою зазвичай обов'язково виконується тільки одна задача – знайти еквівалент їх денотативного значення. Саме тому в багатьох випадках при передачі

значення зниженої одиниці у тексті їм відповідає одиниця літературної мови, що призводить до певної некоректності перекладу.

Так, в тому ж романі перекладачі передали значення однієї з найбільш принизливих номінацій на позначення чорношкірого “boy” як «сопляк», що могло б само по собі бути вірно, якби не наступний контекст:

- *I have a brother of the same age and when I come home after work I always ask: Where is the boy? and nobody is upset* [Haily 1987, p.128]

- *У мене братишка ему ровесник. Я когда прихожу домой всегда спрашиваю: А где сопляк? Никому в голову не приходит на это обижаться* [Хейлі 1987 с. 119]

З наданого прикладу стає очевидним, що переклад НЗЕ “boy” як «сопляк» в цьому контексті абсолютно неадекватний і в даному випадку нам доводиться констатувати перекладацьку невдачу.

Розглянемо загальні особливості перекладу НЗЕ, негативна конотація яких може містити в собі різні відтінки зневажливої та принизливої оцінки по відношенню до інших етнічних груп. Відповідно, належність НЗЕ до пограничного шару лексики дозволяє стверджувати їх стилістичну зниженість, відхилення від літературної норми. Це, в свою чергу, дозволяє зробити припущення, що передача їх значення українською мовою може ототожнюватися в певній мірі з перекладом зниженої лексики. Саме тому при іншомовному відтворенні тих чи інших лексичних одиниць (в тому числі і НЗЕ) необхідно керуватися певними засадами, які характерні для перекладацького процесу в цілому. Для цього необхідно згадати його закономірності та звернутися до термінології перекладознавства, насамперед, таких ключових термінів як аналог, еквівалент та перекладацькі трансформації.

Традиційно, під аналогом розуміють одиниці МП, які не повністю відповідають значенню вихідних одиниць (нееквівалентні вихідним одиницям), проте можуть їх замінити у певному конкретному випадку. Еквівалент – це перекладацький відповідник, який більш або менш повно відбиває семантику вихідної одиниці і може бути повним або неповним за критерієм семантичної близькості (віддаленості). Крім еквівалентів та аналогів значення іншомовного слова розкриває також описовий або пояснювальний переклад, при якому замість слова вживається його тлумачення (пояснення). Говорячи про способи передачі значення англійських НЗЕ, слід відзначити найбільш вживані: калькування (*Frog Eater – Жабоїд, Redskin – Червоношкірий*); транскрибування і транслітерацію: (*Coolie – Кулі, Jap – джап (ан)*). Якщо немає безпосередніх відповідників, можна вдаватися до описового перекладу та комбінованих способів (транслітерація + опис) тощо.

Розглянемо декілька прикладів з англійськими НЗЕ, зробимо спробу надати власний переклад цих одиниць та аргументувати свої перекладацькі рішення.

- *A Jap’s a Jap, no matter how you slice him. You can’t make an American out of little Jap just by handling him an American birth certificate* [Wambaugh 1975, p.100].

- *Жовтопузий японець залишиться японцем, з якого боку ти б на нього не подививсь. Не зробиш з нього американця лише надавши йому американське свідоцтво про народження.*

В цьому реченні зневажливу номінацію *Jap* ми переклали як *жовтопузий японець*, використавши при цьому офіційну етнономінацію *японець* та трансформацію горизонтальної компенсації – додавання зневажливого означення *жовтопузий* для посилення дерогативного ефекту висловлювання. Цікаве для перекладу й наступне речення:

- *Have you ever seen a Buddhahead driving? Every cop knows a Buddhahead is a worse driver ever than a brother* [Wambaugh 1975, p.84]

- *Ви коли-небудь бачили, як азіят водить авто? Кожний коп знає, що навіть чорномазий кращій водій ніж буддаголовий.*

Значення НЗЕ *Buddhahead* передане українською мовою як *Будаголовий*, одночасно двома прийомами – транслітерації та калькування, іншу НЗЕ *brother* ми передали існуючою

контекстуальною заміною, тобто негативно забарвленою етнономінацією – *чорномазий* на позначення афроамериканців в українській мові.

Окрему групу формують НЗЕ на позначення арабів, що мешкають на території Сполучених штатів.

- *This black ass, abba dabba mother-fucker looked like he was gonna rabbit, so I drew down and zonked him with my Roscoe* [Wambaugh 1975, p.23].

- *Цей чорнозадий кривомовий араб схоже збирався чкурнути, то я й заліпив йому револьвером по качану.*

В цьому реченні дві НЗЕ – пейоративне прізвисько *black ass* на позначення представників всіх етнічних груп з більш темною шкірою, та *abba dabba* на позначення американських арабів. Остання етнономінація вмотивована тим, що вони зазвичай говорять з акцентом (як в американському фільмі “Betrayed”). Саме тому ми переклали прізвисько офіційним існуючим еквівалентом – *араб*, додавши прикметник *кривомовий*, для збереження більшої дерогативності значення одиниці. Схожі приклади негативно забарвлених етнономінацій, які, незважаючи на феномен політкоректності, неконтрольовано втручаються у сучасний американський газетний текст:

- “*That Eyetie was cooking spaghetti in the star’s dressing room*”, said Val. [The Sunday Times]

- «*Той булькатий макаронник готував спагеті у зірковій гримерці*», промовив Вол.

Негативну етнономінацію *Eyetie* ми передали, використавши існуючий в українській мові аналог *макаронник* на позначення італійців та прикметник *булькатий*, що є відповідником для одиниці *Eyetie*, в якій суфікс *-ie* підсилює стилістичну зниженість одиниці.

Наступний приклад – НЗЕ на позначення німців:

- “*Taking orders from a ruddy Kraut!*” exclaims a British sergeant-major. [The Guardian]

- «*Виконувати накази рудого Фріца капустяного!*», закричав англійський сержант.

Як бачимо, НЗЕ *Kraut* ми переклали існуючим в українській мові аналогом *Фріц*, який дуже часто використовується в якості етнічного прізвиська німців і має зневажливий відтінок. Означення *капустяний* допомагає передати при цьому повне значення даної етнономінації, вмотивованої кулінарними уподобаннями німців (квашена капуста). Так в перекладі було збережене як конотативне так і денотативне значення НЗЕ.

Висновки. Згідно досліджень, американські негативно забарвлені етнономінації, не зважаючи на широко поширений феномен політкоректності, все ж таки залишаються невід’ємною частиною щоденного життя сучасних американців і ЗМІ та літературні твори відіграють велику роль в їх розповсюдженні. Соціальна маркованість та яскраве емоційно-експресивне забарвлення цих одиниць, відсутність відповідних еквівалентів в МП, спричиняють неабиякі труднощі для передачі їх значення. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що в ході передачі значення НЗЕ з англійської українською мовою слід дотримуватися таких основних правил перекладу: 1) намагатися знайти у мові перекладу відповідну одиницю з таким же ступенем зниженості й експресивності, як у вихідній мові; 2) використати описовий переклад, лексико-семантичні заміни чи тлумачення значення НЗЕ.

Література

Грищенко А. И. Экспрессивные этнонимы как приметы языка вражды / А. И. Грищенко, Н. А. Николина // Язык вражды и язык согласия в социокультурном контексте современности : коллективная монография / Отв. ред. И.Т. Вепрева, Н. А. Купина, О.А. Михайлова. – Труды Уральского МИОНа. – Вып. 20. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2006. – 175-187 с.

Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс. – 1989. – 310 с.

Haily A. The Wheels. – Penguin Books, 1987. – 476 p.

Wambaugh J. Choirboys Wambaugh J. Choirboys. – London : Futura Publications Limited, 1975. – 346 p.

The Sunday Times. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/newsreview/winnersdinners/article569729.ece>.

The Guardian. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk/film/filmblog/2013/mar/21/tobruk-reel-history>].